

Institut za medije Crne Gore
Montenegro Media Institute

Mirovni inštitut

Inštitut za sodobne družbene in politične študije

The Peace Institute

Institute for Contemporary Social and Political Studies

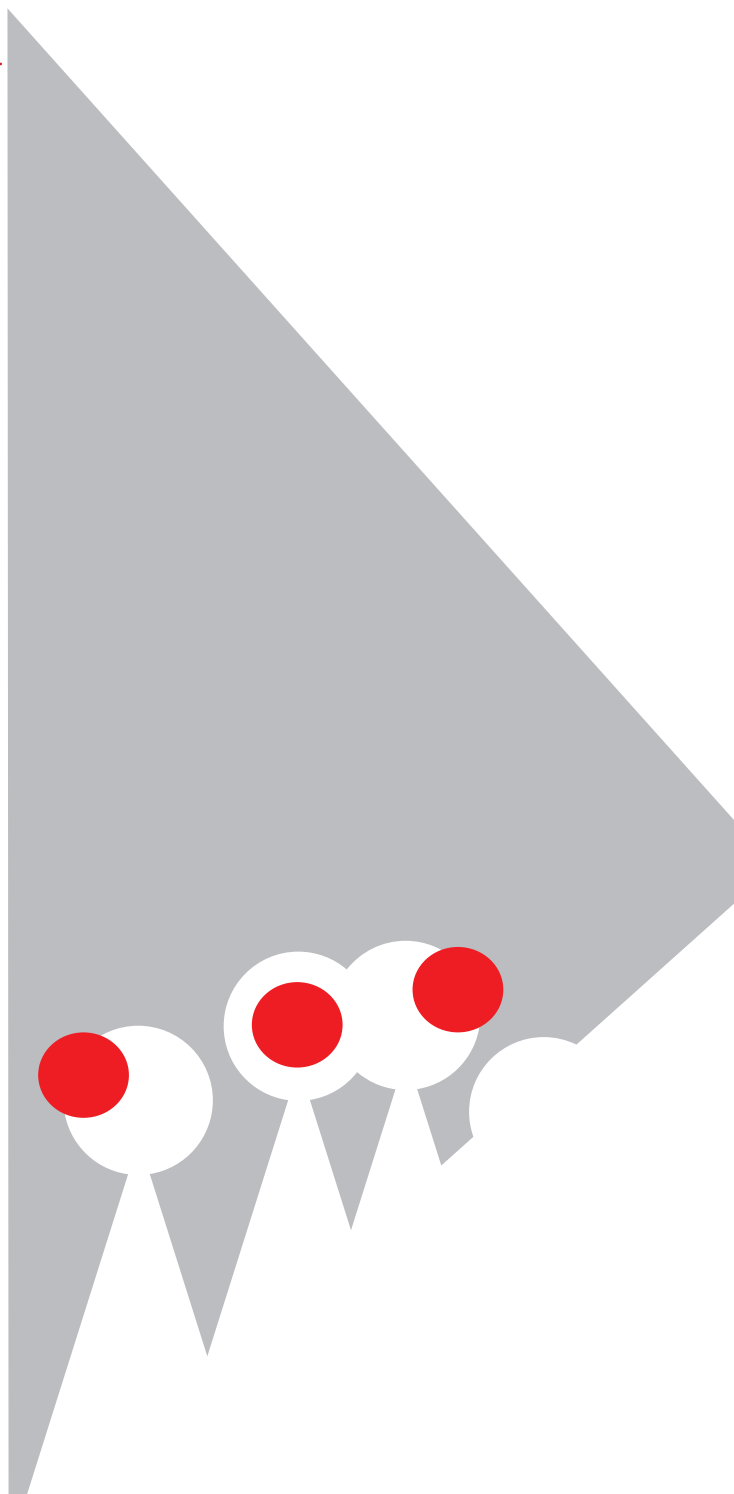

**ZAŠTITNIK PRAVA GLEDALACA
I SLUŠALACA RADIO-TELEVIZIJE
SLOVENIJA**

**KARAKTERISTIKE
SAMOREGULACIJSKOG MODELA**

Projekat finansira
Evropska unija

Izveštaj je urađen u okviru projekta „Respekt – Za podizanje etičkih standarda u medijima i povjerenja građana u etičke medije“. Izveštaj je nastao uz finansijsku podršku Evropske unije. Za sadržaj ovog izveštaja isključivu odgovornost snose Institut za medije Crne Gore i autorka i on ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

ZAŠTITNIK PRAVA GLEDALACA I SLUŠALACA RADIO-TELEVIZIJE SLOVENIJA

KARAKTERISTIKE SAMOREGULACIJSKOG MODELA

Brankica Petković, Mirovni institut

UVOD

Zaštitnik prava gledalaca i slušalaca *Radio-televizije Slovenija* je samostalna i nezavisna institucija *Radio-televizije Slovenija* koja razmatra mišljenje, žalbe, primjedbe i prijedloge gledalaca i slušalaca programskih sadržaja i korisnika usluga *Radio-televizije Slovenija*. Cilj njenog osnivanja i djelovanja je osigurati kvalitetan program i usluge javne radio-televizije u Sloveniji.

Zaštitnik pazi da odazivi javnosti na sadržaje i usluge javne radio-televizije dobiju kvalitetne odgovore nadležnih, te se trudi da se argumentovane žalbe i kritike uvažavaju. Stvaraoce programskih sadržaja podstiče na poštovanje profesionalne etike, internih mjerila i standarda koje su prihvatili organi *RTV Slovenija* te drugih (samo)regulacijskih normi koje stvaraoce programa obavezuju da produkuju kvalitetan i nepristrasan te profesionalno i stručno pripremljen program.

Zaštitnik je saveznik javnosti koji djeluje kao most između javnosti i javne radio-televizije. Objašnjava javnosti kako djeluje javna RTV, a kolektivu javne RTV objašnjava što od njih traži i kako ih vidi javnost. Zato zaštitnik podstiče preglednost (transparentnost) djelovanja RTV Slovenija i posreduje kao medijator između stvaralaca i korisnika programskih sadržaja tako da jača dijalog i razumijevanje između dvije strane i traži ravnotežu između prava gledalaca i slušalca te medijske i autorske autonomije stvaralaca programskih sadržaja.

Zadatak zaštitnika jeste da aktivno zagovara primjenu usvojenih zakonskih, etičkih, profesionalnih, estetskih i drugih standarda te stvaraoce programa konstantno upozorava na prepoznate nedostatke i nepravilnosti. Zaštitnik podstiče i inicira unutrašnje rasprave i konkretne mjere za bolji kvalitet programa i usluga. Na osnovu žalbi gledalaca i slušalaca ili na svoju inicijativu predlaže popravljavanje grešaka, otklanjanje nepravilnosti i bolja sistemski rješenja.

Načela rada zaštitnika su nezavisnost, nepristrasnost, vjerodostojnost i dostupnost te povjerljivost u komunikaciji s podnosiocima žalbi. Iako je osnovni zadatak zaštitnika da štiti interese javnosti, on argumentovanim odbijanjem napada, uvreda i neosnovanih kritika štiti i interese novinara i drugih stvaralaca sadržaja i pružalaca usluga *RTV Slovenija*.

Zaštitnik redovno usmeno i pismeno izvještava Programski savjet *RTV Slovenija* i unutrašnju javnost *RTV Slovenija* o primjedbama i prijedlozima gledalaca i slušalaca, o odgovorima i objašnjenjima urednika i drugih nadležnih te o svojim zaključcima, mišljenjima i preporukama. Ujedno kroz javno objavljene izvještaje (ažurirani mjesečni i godišnji izvještaji dostupni su u rubrici zaštitnika na web stranici *RTV Slovenija*) te kroz nastupe u programima *RTV Slovenija* i u drugim medijima svoje nalaze i preporuke predstavlja i široj javnosti.

Zaštitnik prava gledalaca i slušalaca uveden je na osnovu odredbe u Statutu *RTV Slovenija*, prihvaćenom 2006, a 2007. godine prihvaćen je i pravilnik o djelovanju zaštitnika koji je nekoliko puta dopunjavan. Prihvatanje i promjena statuta u nadležnosti je nadzornog i programskog savjeta, a pravilnik usvaja programski savjet. Zakon o *RTV Slovenija*, donesen 2005. godine, ne propisuje uvođenje ovog instituta nego su ga s posebnom odredbom u statut uveli organi javne radio-televizije, a glavni dokumenti kojima se rukovodi su etički kodeks i smjernice, zbog čega se može smatrati organom samoregulacije. Radi se o jednom od modela ombudsmana unutar javnih medija.

Prva zaštitnica prava gledalaca i slušalaca *RTV Slovenija* imenovana je 2008. godine, 2013. je imenovan drugi zaštitnik, a od 2017. godine traje mandat trećoj zaštitnici. Sadašnja zaštitnica prava gledalaca i slušalaca *RTV Slovenija* Ilinka Todorovski primila je u 2017. godini 1437 odaziva javnosti na programe i usluge *RTV Slovenija* i postigla da je bilo odgovoreno na sva ta pitanja, žalbe, mišljenja i prijedloge.

KAKO JE DOŠLO DO UVOĐENJA ZAŠTITNIKA PRAVA GLEDALACA I SLUŠALACA NA RTV SLOVENIJA?

Zaštitnika prvi put spominje etički kodeks *RTV Slovenija* (puni naziv tog dokumenta je Profesionalna mjerila i načela novinarske etike u programima *RTV Slovenija*) kojeg je 2000. godine prihvatio tadašnji vodeći organ upravljanja – Savjet *RTV Slovenija*. Detaljan niz mjerila i standarda sadrži i odredbu o „zaštitniku profesionalnih mjerila i načela novinarske etike u programima *RTV Slovenija*“. U toj odredbi navodi se da zaštitnik nadzire poštovanje navedenih mjerila i standarda, da štiti interese gledalaca i slušalaca tj. onih koji plaćaju doprinos (naknadu) za *RTV Slovenija*, ali i interese novinara i drugih stvaralaca programa pred neosnovanim žalbama i prigovorima te postupcima urednika. U toj tački kodeksa o zaštitniku navodi se da se gledaoci i slušaoci trebaju najprije sa žalbama i prijedlozima obratiti odgovornom uredniku programa o kojem je riječ, a tek ako nijesu zadovoljni odgovorom mogu se obratiti zaštitniku. Takođe se navodi da zaštitnik može postupak pokrenuti i na vlastitu inicijativu.

Prema toj odredbi u kodeksu iz 2000. godine, zaštitnik treba da u svakom postupku ustanovi da li su bila kršena profesionalna mjerila i etička načela, te o svom zaključku i prijedlogu mjera obavijesti onoga ko je uputio žalbu, te direktora i odgovornog urednika radijskog ili televizijskog programa na kojeg se žalba odnosi. U značajnijim slučajevima, kad se radi o kršenju profesionalnih mjerila i etičkih načela koja se odnose na interes većine slušalaca i gledalaca, zaštitnik je, kako navodi ta odredba kodeksa, dužan o svojim nalazima i prijedlozima mjera obavijestiti i najširu javnost. Odredba takođe precizira da je zaštitnik organ Savjeta *RTV Slovenija* i da mu mora redovno podnositi izvještaje, da su odluke zaštitnika obavezujuće za sve stvaraocce programa *RTV Slovenija*, a da rukovodstvo *RTV Slovenija* mora zaštitniku omogućiti da po potrebi u posebnim radijskim i televizijskim emisijama objavljuje svoje zaključke.

Završni dio odredbe o zaštitniku u etičkom kodeksu *RTV Slovenija* iz 2000. godine navodi da će se u Statutu *RTV Slovenija* detaljno opredjeliti ko može biti izabran za zaštitnika, ko i kako ga imenuje, a da metode i postupke djelovanja instituta zaštitnika profesionalnih i etičkih mjerila određuje Savjet *RTV Slovenija*.

U završnim odredbama tog 18 godina starog kodeksa *RTV Slovenija* navodi se da će do usklađivanja Zakona o *RTV Slovenija* i Statuta *RTV Slovenija* funkciju zaštitnika profesionalnih mjerila i načela novinarske etike, navedenih u tom dokumentu, vršiti Savjet *RTV Slovenija*. Taj kodeks i sad važi, ali se odredbe o zaštitniku praktično nijesu primjenjivale sve dok u novi Statut *RTV Slovenija*, koji je prihvaćen 2006. godine, nije bila uključena odredba o uvođenju institucije zaštitnika.

Uvođenje ombudsmana na *RTV Slovenija* zagovarala je vanjska stručna javnost (npr. Mirovni institut), a i profesionalne organizacije isticale su potrebu za uvođenje institucije koja bi s autonomne pozicije upozoravala na važnost poštovanja profesionalnih mjerila i etičkih načela u programima *RTV Slovenija*, a istovremeno djelovala i kao gromobran pred paušalnim napadima na novinare, posebno od strane političkih elita.

POSTOJI LI ZAKONSKA OSNOVA ZA UVOĐENJE ZAŠTITNIKA?

Nakon što je Savjet *RTV Slovenija* 2000. godine prihvatio etički kodeks „Profesionalna mjerila i načela novinarske etike u programima *RTV Slovenija*“, u kojem je i tačka o zaštitniku profesionalnih mjerila i etičkih načela, sukobljavala su se različita mišljenja o tome da li je za uvođenje zaštitnika dovoljna promjena statuta ili je nužno da ta institucija propiše za-

kon. To je bilo razdoblje kad je na snazi bio Zakon o *RTV Slovenija* donesen 1994. godine i prema kojem je statut usvajao Savjet *RTV Slovenija*, a potvrđivao ga parlament. Prevladavalo je mišljenje da je dovoljna promjena statuta, no ništa nije preduzeto do promjene vlasti i donošenja novog zakona i statuta.

Zaštitnik je tada uveden odredbom u novom statutu *RTV Slovenija*, usvojenom 2006. godine. U členu 13 statuta naslovljenog „Razmatranje primjedbi i prijedloga gledalaca i slušalaca“ određuje se da:

„RTV Slovenija ima zaštitnika prava gledalaca i slušalaca. Programski savjet priprema i usvaja pravilnik o djelovanju te institucije.“

Zakon o *RTV Slovenija*, na osnovu kojeg je usvojen spomenuti statut, donesen je 2005. godine i vrijedi i danas, no ne spominje zaštitnika.

Prema tom zakonu, statut prihvata Nadzorni savjet na osnovu prethodne saglasnosti Programskog savjeta, tako da su u prihvatanje statuta uključena oba organa i time je postignut visoki legitimitet odredbi.

U vezi s razmatranjem primjedbi i prijedloga gledalaca i slušalaca, Zakon o *RTV Slovenija* u členu 16, koji navodi nadležnosti Programskog savjeta, u šestoj alineji određuje da:

„(Programski savjet) razmatra primjedbe i prijedloge gledalaca i slušalaca programa RTV Slovenija te se opredjeli u vezi s njima. Prilikom određivanja programske politike i u opravdanim slučajevima daje uputstva generalnom direktoru u vezi s promjenama koje moraju biti uvedene u programima.“

Bio je pokušaj promjene medijskog zakonodavstva u Sloveniji 2010. godine, kad je prihvaćen novi zakon o *RTV Slovenija* u kojem je bila i odredba o zaštitniku prava gledalaca i slušalaca programa *RTV Slovenija*. Namjera nadležnog ministarstva za kulturu bila je da propisivanjem te institucije na osnovu zakona ojača položaj zaštitnika u strukturi javne radio-televizije te doprinese dugoročnosti i stabilnosti tog modela. Tadašnja opozicija osporavala je neke druge članove zakona i inicirala referendum o zakonu. Na referendum je izašao mali broj građana, a većina je podržala opoziciju i zakon nije potvrđen te je još uvijek na snazi zakon iz 2005. godine.

Ministarstvo za kulturu dalo je pravno mišljenje nakon imenovanja sadašnje zaštitnice 2017. godine, u kojem obrazlaže da nije (bila) potrebna posebna zakonska osnova za uspostava

.....

vljanje institucije zaštitnika prava gledalaca i slušalaca programa *RTV Slovenija* jer se ne radi o zaštitniku ljudskih prava i temeljnih sloboda u smislu člana 159 Ustava Republike Slovenije tj. ne radi se o instituciji ustanovljenoj za zaštitu ljudskih prava u odnosu prema državnim organima, organima lokalne samouprave i nosiocima javnih ovlašćenja. Kako se navodi u mišljenju ministarstva, ovdje se radi o uspostavljanju veze između korisnika usluga javne radio-televizije i programskog savjeta, čiji glavni zadatak jeste briga za ostvarivanje programske politike javne radio-televizije i s tim i njene misije.

Argumenti u korist uključivanja odredbe o zaštitniku u zakon navode potrebu da se tako ojača položaj zaštitnika i izoštri njegova nezavisnost s obzirom na redovne promjene sastava Programskog savjeta i rukovodstva i razlike koje se pojavljuju u njihovom odnosu prema položaju i ulozi zaštitnika.

Argumenti u korist regulisanja položaja zaštitnika kroz statut i pravilnik koji su u nadležnosti organa upravljanja *RTV Slovenija* navode važnost samoregulacije i kreiranja i dograđivanja modela kroz organe samog javnog medija. Pri tome je važno osigurati jasan i stabilan položaj zaštitnika u organigramu javne radio-televizije te što jasnije i detaljno formulisane postupke djelovanja zaštitnika u pravilniku o njegovom radu.

POLOŽAJ ZAŠTITNIKA PRAVA GLEDALACA I SLUŠALACA RTV SLOVENIJA

Zaštitnika prava gledalaca i slušalaca programa *RTV Slovenija* imenuje generalni direktor na osnovu javnog konkursa i odluke Programskog savjeta o izboru. Ključna uloga Programskog savjeta prilikom izbora zaštitnika uvedena je izmjenom i dopunom pravilnika o djelovanju zaštitnika 2016. godine kojima je bio cilj jačanje položaja zaštitnika i preciziranje postupaka. Pravilnik i njegove promjene i dopune usvaja Programski savjet.¹ Do te promjene, prethodna dva zaštitnika imenovao je generalni direktor na osnovu javnog konkursa bez učešća Programskog savjeta u postupku imenovanja.

Mandat zaštitnika je pet godina s mogućnošću jednog produžetka mandata.

Nema ograničenja u vezi s mogućnošću da se na konkurs za zaštitnika prijave i budu izabrani i zaposleni u *RTV Slovenija* ili kandidati izvan *RTV Slovenija* koji ispunjavaju uslove.

¹ Pravilnik o djelovanju zaštitnika, izmijenjen i dopunjen 2016. godine, objavljujemo u prilogu ovog pregleda samoregulacijskog modela zaštitnika prava gledalaca i slušalaca *RTV Slovenija* u neslužbenom prevodu na crnogorski jezik. Prevod Pravilnika objavljujemo s dozvolom *RTV Slovenija*.

Uslovi su univerzitetsko obrazovanje, najmanje deset godina radnog iskustva u medijima i visok profesionalni i lični ugled te kredibilitet u javnosti. U vezi s konfliktom interesa za kandidate važe ista ograničenja kao i za kandidate za članove Programskog savjeta koje propisuje zakon o *RTV Slovenija*.

Sva tri dosadašnja zaštitnika prije kandidature bili su zaposleni na uredničkim i novinarskim mjestima u *RTV Slovenija*, tačnije u *TV Slovenija*. Prednost kandidata koji dolaze iz redova zaposlenih je poznavanje unutrašnje strukture, odnosa i okolnosti koje utiču na produkciju programa, nadležnosti zaposlenih, organizaciju rada itd. Nedostaci su već uspostavljeni lični odnosi sa zaposlenima naprethodnim pozicijama (koji mogu biti i prednost) i moguća percepcija javnosti da je zaštitnik više na strani javnog medija nego javnosti.

Zaštitnikov položaj u pravilniku je definisan kao „samostalan i nezavisan“. Ugovor o radu s njim potpisuje generalni direktor koji je potpisnik i svih drugih dokumenata koji proizilaze iz radnog odnosa zaštitnika. U organigram *RTV Slovenija* još nije uvrštena pozicija zaštitnika, a sadašnja zaštitnica zauzima se za to da taj položaj u unutrašnjoj strukturi bude bliže Programskom savjetu nego rukovodstvu.

Zaštitnik ima finansijske i kadrovske uslove za rad koje je u skladu s pravilnikom dužno osigurati rukovodstvo *RTV Slovenija*. Poslovnik pored ostalog navodi da zaštitnik prije početka poslovne godine predloži rukovodstvu godišnji plan rada kojeg ono uvrsti u godišnji finansijski plan *RTV Slovenija*.

Poslovnik navodi da u slučaju spora između zaštitnika i rukovodstva odlučuje Programski savjet.

Zaštitnik ima svoju kancelariju iako se prostorno rješenje još dorađuje. Rukovodstvo je 2017. godine omogućilo zapošljavanje pomoćnika, a sve od uvođenja zaštitnika ta institucija ima nekoliko sati dnevno na raspolaganju administrativnu pomoć jedne od sekretarki rukovodstva.

Zaštitnik je u sistemu plata u javnom sektoru u Republici Sloveniji, čiji je dio i *RTV Slovenija*, uvršten u 55. platni razred. Kao poređenje, generalni direktor je uvršten u 60. platni razred, a najviši novinarski razred je 48. Taj visoki položaj u sistemu plata doprinosi visokom formalnom položaju u unutrašnjoj strukturi, ali i atraktivnosti položaja za kvalitetne kadrove.

NAČIN RADA ZAŠTITNIKA PRAVA GLEDALACA I SLUŠALACA RTV SLOVENIJA

Etički kodeks *RTV Slovenija*, prihvaćen 2000. godine, u kojem je prvi put zapisana odredba o zaštitniku, predvidio je da se gledaoci i slušaoci programa *RTV Slovenija* sa svojim primjedbama i prijedlozima obrate najprije odgovornim urednicima, a tek ako nijesu zadovoljni, onda zaštitniku.

Pravilnik o radu zaštitnika koji je usvojen nakon osnivanja te institucije, a dopunjen 2016. godine s namjerom da se preciziraju i odredbe o tome kome najprije da se obrate gledaoci i slušaoci, sada to reguliše drugačije od te prvobitne ideje o zaštitniku kao „drugostepenom žalbenom organu“.

Sada pravilnik određuje da „gledaoci, slušaoci i korisnici programskih sadržaja *Radio-televizije Slovenija* svoje primjedbe ili prijedloge po pravilu upute zaštitniku neposredno, ukoliko misle da su u programskim sadržajima Radio-televizije Slovenija kršena njihova prava. Zaštitnik ih po vlastitoj procjeni preda u prethodno razmatranje nadležnim osobama, uredništvima ili drugim sektorima zavoda.“

Pravilnik sadrži još niz odredbi o načinu rada zaštitnika. Na primjer: komentare gledalaca, slušalaca i korisnika programskih sadržaja, koji su upućeni na Programski savjet, zaštitniku posreduje sekretarijat Programskog savjeta. Zaštitnik ih razmatra, zauzme o njima stav, po svojoj procjeni pošalje ih u prethodno razmatranje komisijama Programskog savjeta te nakon njihovog dobijenog odgovora donese odluku.

Zaštitnik razmatra samo one prijave koje se odnose na objavljene programske sadržaje. Zaštitnik ne smije intervenirati u sadržajima Radio-televizije Slovenija prije njihovih objava. Zaštitnik po svojoj procjeni može Programskom savjetu predložiti usvajanje adekvatnih zaključaka s područja svojeg djelovanja.

Zaštitnik ima pravo da odbije razmatranje prijave koje ne spadaju u njegovu nadležnost i prijava za koje procijeni da su zlonamjerne, neosnovane ili bilo kako drugačije neprimjerene za razmatranje. Zaštitnik može samostalno odlučiti koje će zahtjeve razmatrati prvenstveno. Može povezati više pojedinačnih, sadržajno povezanih pitanja i o tome izdati cjelovit izvještaj.

Zaštitnik prava u pojedinačnim slučajevima, o kojima mora upoznati podnosioca žalbe, javnost i programski savjet, izda izvještaj u roku od 20 radnih dana. Izvještaj sadrži uvod, zaključke spojašnjenjem i preporuke odnosno prijedloge zaštitnika prava za rješenje primjera. U slučaju neslaganja između zaključaka zaštitnika prava i stava odgovornog urednika, zaštitnik prava obavještava Programski savjet, koji o tome može otvoriti debatu.

OBAVEZA SARADNJE SA ZAŠTITNIKOM

U okviru razmatranja pojedinačnih žalbi, primjedbi i prijedloga gledalaca i slušalaca, zaštitnik može zahtijevati informacije od svakog zaposlenog ili honorarnog saradnika *Radio-televizije Slovenija*. Rok u kojem su zaposleni i honorarni saradnici dužni predati odgovor zaštitniku prava ne smije biti duži od pet radnih dana.

Zaštitnik na vlastitu inicijativu može uputiti rukovodstvu i uredništvima prijedloge, mišljenja, kritike ili preporuke, koje su oni dužni razmatrati, usvojiti i dati najkasnije u roku od 10 radnih dana po dobijenom pozivu odgovore i zaštitnika prava obavijeste o usvojenim mjerama.

Nesarađivanje sa zaštitnikom prava smatra se kršenjem radne obaveze sa svim posljedicama koje za takva kršenja predviđaju pravni propisi o zaposlenju. Isto tako nesarađivanje sa zaštitnikom prava smatra se kršenjem ugovornih obaveza honorarnih saradnika sa svim posljedicama takvih kršenja. Zaštitnik prava o nesarađnji obavještava generalnog direktora i Programski savjet.

Radio i televizija moraju zaštitniku obezbijediti najmanje po 15 minuta od ukupnog programskog vremena mjesečno, u kojem zaštitnik javnost upoznaje sa svojim zaključcima. Jednom godišnje, pri predavljanju godišnjeg izvještaja, radio i televizija moraju zaštitniku obezbijediti najmanje 45 minuta programskog vremena u centralnom programskom terminu.

Multimedijalni centar (MMC) mora zaštitniku prava obezbijediti adekvatan programski prostor za objavu njegovih zaključaka na web portalu *RTV Slovenija* makar kvartalno, regionalni programi i programi nacionalnih manjina makar dva puta godišnje.

Emisije u kojima zaštitnik obavještava javnost o svojim zaključcima unose se u godišnji programsko-poslovni plan.

Obaveze uključivanja zaštitnika u programe i programske planove nijesu uvijek poštovane u cjelini te je drugi zaštitnik u svojim izvještajima i nastupima na sjednicama Programskog savjeta prigovarao urednicima i rukovodstvu *RTV Slovenija* u vezi s tim. Prva zaštitnica je pri kraju mandata uvela posebnu televizijsku emisiju, namijenjenu tematskim raspravama o pitanjima i primjedbama koje zaštitniku šalju gledaoci i slušaoci, ali drugi zaštitnik nije nastavio s tom praksom. Sadašnja zaštitnica redovno i u skladu s pravilnikom gostuje u svim programima i na svim platformama *RTV Slovenija*, no termini i pristupi nijesu ustaljeni i dorečeni, zbog čega se zalaže za uvažavanje odredbe iz poslovnika da se u godišnji programsko-poslovni plan uvedu termini i koncept programskih sadržaja u kojima se predstavlja rad zaštitnika odnosno nudi sistematičan uvid u odzive gledalaca i slušalaca te odgovore i rješenja koja su donesena na osnovu toga.

NADLEŽNOSTI ZAŠTITNIKA PRAVA GLEDALACA I SLUŠALACA RTV SLOVENIJA

Zaštitnik prava gledalaca i slušalaca razmatra žalbe, primjedbe i prijedloge gledalaca i slušalaca programskih sadržaja *RTV Slovenija* te na osnovu tih reakcija ili na svoju inicijativu utvrđuje jesu li objavljeni sadržaji u skladu s programskim standardima, profesionalnim mjerilima i načelima novinarske etike. Izriče mišljenja i preporuke.

Prilikom razmatranja žalbi, primjedbi i prijedloga gledalaca i slušalaca zaštitnik se rukovodi propisima (npr. zakonom o *RTV Slovenija*, prihvaćenom 2005. godine uz naknadne manje izmjene i dopune) i samoregulacijskim dokumentima koje je prihvatio Programski savjet *RTV Slovenija* u različitim razdobljima, npr. Profesionalnim mjerilima i načelima novinarske etike (2000), Programskim standardima (2006), Estetskim i etičnim mjerilima (2007) i Standardima i pravilima komuniciranja na web portalu *RTV Slovenija* (2014). Uvažava i odredbe kodeksa novinarskog udruženja u Sloveniji te Minhensku deklaraciju o dužnostima i pravima novinara.

Zaštitnik vrši ulogu posrednika i medijatora između publike i kreatora programa, pomaže naći odgovore i uspostaviti kontakt s nadležnim uredništvima, službama i organizacijskim jedinicama *RTV Slovenija*, podstiče dijalog, i naročito u vezi s pitanjima i problemima koji se ponavljaju predlaže promjene i bolja rješenja.

Djeluje i kao veza Programskog savjeta s gledaocima, slušaocima i korisnicima usluga *RTV Slovenija*.

Zaštitnik o primljenim žalbama, primjedbama i prijedlozima, o odgovorima uredništava i nadležnih službi i svojim mišljenjima i preporukama priprema mjesečne i godišnje izvještaje te o njima redovno usmeno izvještava na sjednicama Programskog savjeta, komisija Programskog savjeta i prilikom nastupa u medijima.

Zaštitnik nije niti vrhovni urednik niti izriče sankcije nego je neka vrsta „kućnog psa koji laje“ i koji svojim mišljenjem, preporukama i podsticanjem rasprave pazi i upozorava na obavezu etičkog i kvalitetnog novinarskog izvještavanja i produkcije svih drugih programskih sadržaja, kvalitetnih usluga i odgovornog postupanja javnog medija i njegovih zaposlenih prema javnosti.

U praksi zaštitnikova obaveza izvještavanja Programskog savjetu realizuje se tako da od početka mandata treće zaštitnice 2017. godine i pristupa tadašnjeg predsjednika Programskog savjeta, svaka redovna sjednica (obično su sjednice svakog mjeseca) ima na dnevnom redu tačku „Izveštaj zaštitnika“, tokom koje zaštitnik rezimira glavne elemente mjesečnog

izvještaja i ističe najvažnija mišljenja i preporuke koje je izrekao. Programski savjet na svakoj redovnoj sjednici raspravlja o mjesečnom izvještaju zaštitnika i prihvata zaključke u vezi s tim. Programski savjet može usvojiti neke od zaključaka i preporuka zaštitnika kao svoje te u skladu s nadležnostima Programskog savjeta, navedenih u statutu, može od generalnog direktora zahtijevati da kao rukovodeća osoba odgovorna za poslovno i programsko djelovanje *RTV Slovenija* pripremi izvještaj odnosno konkretne mjere u vezi s problemima koje je pokazao navedeni slučaj i na koje su ukazale preporuke zaštitnika.

U navedenom mandatu predsjednik Programskog savjeta povukao je još jedan praktičan potez koji je također bez dodatnih formulacija u pravilniku doprinio uvažavanju i jačanju položaja zaštitnika, tako što je uveo red sjedjenja na sjednicama Programskog savjeta prema kojem je zaštitnikovo mjesto pored predsjednika i zamjenika predsjednika Programskog vijeća. Prethodna praksa bila je da zaštitnik nije sjedio za stolom s predsjednikom i članovima Programskog savjeta gdje su bila još samo tri člana rukovodstva *RTV Slovenija* (generalni direktor, direktor radija i direktor televizije), nego u drugom redu s drugim niže rangiranim rukovodećim kadrovima.

U mandatu Programskog savjeta 2018. godine članice i članovi tog organa upravljanja *RTV Slovenija* pripremili su i prihvatili Metodologiju za sprovođenje programskog nadzora Programskog savjeta kao samoregulacijski akt u kojem se detaljno opisuju koraci i metode kako da Programski savjet efikasnije i sistematičnije realizuje svoju ulogu regulatora programskih obaveza i programske politike *RTV Slovenija* koju mu propisuju zakon i statut, a da istovremeno izbjegne paušalne ocjene i rasprave te zloupotrebu vlastitih ovlašćenja za napade na autonomiju novinara i uredništava. U toj metodologiji dodatno je razrađena važna uloga zaštitnika u relaciji prema Programskom savjetu i zakonski propisanoj obavezi razmatranja primjedbi i prijedloga gledalaca i slušalaca. Zaštitnik je taj koji najprije razmatra pristigle primjedbe i prijedloge te iznese svoje mišljenje i preporuke o kojima raspravljaju komisije Programskog savjeta te pripreme prijedlog zaključaka i odluka Programskog savjeta o kojima se vodi rasprava i donesu konačne odluke na sjednicama Programskog savjeta. Metodologija propisuje protokol odnosno korake u postupanju Programskog savjeta kad im se s primjedbama i prijedlozima obrate gledaoci ili slušaoci, kad to učine zaposleni u *RTV Slovenija* te kad primjedbu i prijedlog ima neko od članova Programskog savjeta.

DJELOVANJE ZAŠTITNIKA PRAVA GLEDALACA I SLUŠALACA

RTV SLOVENIJA U PRAKSI

U praksi zaštitnik djeluje tako da prima primjedbe i prijedloge gledalaca i slušalaca telefonom, elektronskom poštom i tradicionalnom poštom. Svi odazivi evidentiraju se u posebnom registru („djelovodnik“) koji se koristi i kod statističke analize. Postupak razmatranja uključuje obraćanje na urednike ili druge nadležne i traženje objašnjenja i odgovora. Zaposleni i honorarni saradnici dužni su odgovoriti zaštitniku najkasnije u roku od pet radnih dana. Slijedi zaštitnikovo slanje odgovora podnosiocu primjedbe ili prijedloga. U slučajevima koji istupaju ili se ponavljaju, zaštitnik formuliše mišljenje i preporuke odnosno prijedloge kako riješiti slučaj.

U slučajevima od šireg javnog interesa ili kad se radi o ozbiljnom kršenju samoregulacijskih akata, zaštitnik napiše izvještaj koji uključuje odgovor novinara i uredništva te analizu, mišljenje i preporuku zaštitnika. U mišljenju zaštitnik napiše da li je žalba osnovana ili neosnovana i da li su bila poštovana profesionalna mjerila.

Uredništvo na koje se odnosi slučaj kojeg je zaštitnik obradio u posebnom izvještaju, na inicijativu zaštitnika pripremi pismeni odaziv na njegov izvještaj (odazivni/povratni izvještaj uredništva). Ti izvještaji su i instrument za utvrđivanje kako se uredništva odazivaju na preporuke zaštitnika. Praksa pokazuje da je kvalitet tih odazivnih/povratnih izvještaja upitan i da nijesu dovoljno razrađene metode za utvrđivanje koliko i kako uredništva uvažavaju i sprovode preporuke zaštitnika.

Iako pravilnik o djelovanju zaštitnika navodi da zaštitnik razmatra žalbe, primjedbe i prijedloge koji se odnose na programske sadržaje *RTV Slovenija*, zaštitnik ne odbija nego razmatra sve reakcije i primjedbe koje primi, uključujući, na primjer, pitanja u vezi s tehničkim problemima, naknadom/RTV doprinosom, oglasima itd. Prikuplja i posreduje odgovore nadležnih službi ili građane uputi na nadležnu službu. Svoju ulogu zaštitnik tako razumije u najširem smislu u skladu radi osnivanja tog instituta da se gradi savezništvo s javnošću.

Mjesečni i godišnji izvještaji zaštitnika šalju se ažurno elektronskom poštom stvaraocima programa i rukovodstvu *RTV Slovenija* te članicama i članovima Programskog savjeta (u elektronskoj i, ako žele, u štampanoj formi). Ažurno se objavljuju u rubrici zaštitnika na web portalu *RTV Slovenija* gdje zaštitnik objavljuje i vijesti o svom radu. Zaštitnik elemente svojih izvještaja predstavlja i kad gostuje u programima *RTV Slovenija* ili u drugim medijima.

Zaštitnik redovno posjećuje uredništva i regionalne centre RTV Slovenija, predstavlja svoj rad, predlaže, podstiče i učestvuje na sastancima namijenjenim internim raspravama o etičkim pitanjima i dilemama na koje je ukazao jedan ili više značajnih slučajeva koje su pokrenule žalbe gledalaca i slušalaca ili sam zaštitnik i koji su odjekivali u javnosti. Formalno i neformalno, na poziv programskih saradnika, učestvuje u raspravama o etičkim dilemama. Zaštitnik je uključen i u formalne ili neformalne radne grupe koje se, na njegovu inicijativu, bave rješavanjem pojedinačnih problema i pitanja radi postizanja etičkih i profesionalnih standarda (npr. usklađivanje jezičkih smjernica ili smjernica u vezi s prekrivanjem govora i muzike u programima te sličnih pitanja koja su česta tema žalbi gledalaca i slušalaca).

Zaštitnik redovno komunicira i s rukovodstvom *RTV Slovenija*, pozvan je na sastanke kolegijuma direktora radija i televizije i povremeno na tematske sastanke rukovodstva. U skladu s pravilnikom, rukovodstvo, odgovorni urednici i drugi vodeći kadrovi dužni su primiti zaštitnika na razgovor u roku od pet radnih dana. Na osnovu vlastite procjene zaštitnik rukovodstvu i uredništvima može predstaviti svoje prijedloge, kritike, mišljenje i preporuke koje su oni dužni razmatrati i najkasnije u roku od deset dana odgovoriti i obavijestiti zaštitnika o usvojenim mjerama.

Pored komuniciranja s građanima i javnošću odgovaranjem na sve poruke, prijedloge i primjedbe, mjesečnih i godišnjih izvještaja objavljenih na web portalu i predstavljenih u programima *RTV Slovenija* i u drugim medijima, preko učešća na sjednicama Programskog savjeta koje se prenose uživo preko web portala *RTV Slovenija*, zaštitnik organizuje i javno predstavljanje godišnjeg izvještaja uz neposredan prenos preko web portala, odgovara na pitanja građana uživo kad gostuje u rubrici za časakanje na web portalu *RTV Slovenija* te učestvuje na tribinama i seminarima. Na vlastitu inicijativu predstavlja godišnji izvještaj drugim institucijama, npr. zaštitniku ljudskih prava, ministarstvu kulture, regulatornoj agenciji za elektronske medije itd. Posjećuje lokalne zajednice po Sloveniji i započinje saradnju s fakultetima. U 2017. godini zaštitnica je razmotrila skoro 1500 žalbi, prijedloga i primjedbi, i na sve odgovorila. U nekim slučajevima to je značilo i višekratno komuniciranje s osobom koja je poslala primjedbu ili prijedlog. Obim upućuje ne samo na angažovani rad zaštitnika nego i uredništava i drugih službi koji su u isto tolikom broju pripremali odgovore i objašnjenja zaštitniku.

Sve zajedno doprinosi podizanju svijesti o odgovornosti prema građanima i javnosti i obavezi da se postupci i odluke u vezi s programskim sadržajima i uslugama *RTV Slovenija* objasne i u slučaju greške isprave i uspostave rješenja koja će spriječiti ponavljanje grešaka.

Prilog: Pravilnik o djelovanju zaštitnika prava gledalaca i slušalaca *RTV Slovenija* (neslužbeni prevod).

PRAVILNIK O DJELOVANJU ZAŠTITNIKA PRAVA GLEDALACA I SLUŠALACA RADIO-TELEVIZIJE SLOVENIJA¹

POSLANSTVO I FUNKCIJA

Član 1

Zaštitnik prava gledalaca, slušalaca i korisnika programskih sadržaja Radio-televizije Slovenija (u nastavku: zaštitnik prava) samostalna je i nezavisna institucija Radio-televizije Slovenija, koja razmatra mišljenje, žalbe, primjedbe i prijedloge korisnika programskih sadržaja Radio-televizije Slovenija, koji se odnose na programske sadržaje javnog zavoda.

Zaštitnik prava se kao medijator između stvaralaca i korisnika programskih sadržaja odaziva na komentare korisnika tako što jača dijalog i razumijevanje između dvije strane i traži ravnotežu između prava korisnika i medijske i autorske nezavisnosti stvaralaca. Zaštitnik prava mora pri primjeni usvojenih zakonskih, etičkih, profesionalnih, estetskih i drugih standarda u medijskim sadržajima djelovati aktivno i stvaraoce programa konstantno upozoravati na prepoznate nedostatke i nepravilnosti.

Član 2

Zaštitnik prava u svom radu i u svojim odlukama, uz poštovanje medijskog zakonodavstva Republike Slovenije, mora uzimati u obzir i pravnu regulativu s područja djelovanja Radio-televizije Slovenija, samoregulatorne akte, usvojene u okviru Radio-televizije Slovenija i na područjima koji se sadržinski odnose na rad zavoda.

PRINCIPI DJELOVANJA

Član 3

Djelovanje zaštitnika prava zasnovano je na principima nezavisnosti, nepristrasnosti, povjerljivosti, vjerodostojnosti i pristupačnosti.

Nezavisnost – jeste osnovno načelo efikasnog i povjerenja vrijednog zaštitnika prava, što znači da se moraju aktivnosti zaštitnika prava odvijati bez spoljnog i unutrašnjeg uticaja, te da se njegovi zaključci moraju zasnivati na dosljednom proučavanju činjenica i poštovanju pravnih normi i poštovanju etičkih principa.

Nepriistrasnost – zaštitnik prava razmatra sva pitanja nepristrasno i pošteno, bez bilo kakve prethodne naklonosti ili predrasuda prema bilo kojoj strani u postupku.

Povjerljivost – zaštitnik prava mora poštovati načelo povjerljivosti informacija koje dobija i upotrebljava u svojem radu i štititi lične podatke stranki u pojedinačnim predmetima.

1 Pravilnik je Programski savjet RTV Slovenija usvojio 7. 11. 2016. godine. Prijevod pravilnika objavljujemo uz saglasnost Radio-televizije Slovenija. Dokument je neslužbeno prevela Sanja Rubinić.

Vjerodostojnost – svoj rad mora obavljati tako da pridobije poštovanje i povjerenje. U svojem radu mora objektivno procjenjivati i tretirati sve stavove i mišljenja, tako da su njegove odluke vjerodostojne, jer su utemeljene na osnovu pažljivo procijenjenih saznanja.

Dostupnost – zaštitnik prava mora biti dostupan svim korisnicima programskih sadržaja Radio-televizije Slovenija pod jednakim uslovima.

IMENOVANJE I PRESTANAK FUNKCIJE

Član 4

Zaštitnika prava imenuje generalni direktor Radio-televizije Slovenija na osnovu javnog konkursa i odluke programskog savjeta o izboru. Zaštitnik prava je nezavisna funkcija od programskog i poslovnog rukovodstva Radio-televizije Slovenija.

Član 5

Kandidat za zaštitnika prava mora ispunjavati sljedeće uslove:

- univerzitetsko obrazovanje odnosno nivo obrazovanja drugog bolonjskog stepena
- najmanje deset godina radnog iskustva u medijima
- visok profesionalni i lični ugled i kredibilitet u javnosti.

Za kandidate za zaštitnika prava važe jednaka ograničenja iz člana 17 Zakona o Radio-televiziji Slovenija (ZRTVS-1) kao i za članove programskog savjeta, izuzev u dijelu koji se odnosi na zaposlene u RTV, koji se mogu prijaviti na konkurs.

Član 6

Zaštitnik prava je imenovan na period od pet godina s mogućnošću jednog produženog mandata.

Član 7

Generalni direktor uz saglasnost programskog savjeta može razriješiti zaštitnika prava prije prestanka funkcije:

- u slučaju da sam preda odstupnu izjavu
- ako ustanovi da ne djeluje u skladu s načelima iz člana 3 tog pravilnika i time šteti ugledu zavoda
- ako je riječ o kršenju ugovorenih obaveza iz radnog odnosa, koje se prema pravilima zaposlenja mogu smatrati jednim od razloga za prestanak radnog odnosa
- ako je pravomoćno osuđen za krivični prekršaj
- zbog trajnog gubitka radnih sposobnosti za vršenje svoje funkcije
- ako se kandiduje na lokalnim, parlamentarnim, evropskim ili predsjedničkim izborima
- ako više ne ispunjava uslove iz člana 5 tog pravilnika.

RAD ZAŠTITNIKA PRAVA I RAZMATRANJE ZAHTJEVA

Član 8

Rukovodstvo Radio-televizije Slovenija u saglasnosti s programskim savjetom obezbjeđuje radne, pravne, finansijske, materijalne i druge uslove, koji su zaštitniku prava potrebni za njegov rad. Zaštitnik prava prije početka poslovne godine predlaže rukovodstvu zavoda prijedlog godišnjeg finansijskog plana svojeg rada koje rukovodstvo uključuje u prijedlog godišnjeg finansijskog plana zavoda.

U slučaju spora između zaštitnika prava i rukovodstva odlučuje programski savjet.

Član 9

Gledaoci, slušaoci i korisnici programskih sadržaja Radio-televizije Slovenija svoje primjedbe ili prijedloge po pravilu upućuju zaštitniku prava neposredno, ukoliko misle da su u programskim sadržajima Radio-televizije Slovenija kršena njihova prava. Zaštitnik prava ih po vlastitoj procjeni predaje u prethodno razmatranje nadležnim osobama, uredništvima ili drugim sektorima zavoda.

Komentare gledalaca, slušalaca i korisnika programskih sadržaja koji su bili upućeni na programski savjet, zaštitniku prava posreduje sekretarijat programskog savjeta. Zaštitnik prava ih razmatra, zauzima prema njima stav, po svojoj procjeni šalje u prethodno razmatranje komisijama programskog savjeta te nakon njihovog dobijenog odgovora donosi odluku.

Komisije programskoga savjeta razmatraju komentare koje im je posredovao zaštitnik prava, prema njima se odrede i svoje stavove posreduju zaštitniku prava. U opravdanim primjerima, kad je riječ o velikom javnom interesu, i komisije mogu predložiti programskom savjetu usvajanje adekvatnih odluka.

Sekreterijat programskog savjeta u pisanoj formi odgovara svim gledaocima, slušaocima i korisnicima programskih sadržaja koji su svoje komentare uputili programskom savjetu.

Zaštitnik prava razmatra samo one prijave koje se odnose na objavljene programske sadržaje.

Zaštitnik prava ne smije intervenirati u sadržajima Radio-televizije Slovenija prije njihovih objava.

Zaštitnik prava može po svojoj procjeni predložiti programskom savjetu usvajanje adekvatnih zaključaka s područja svojeg djelovanja.

Član 10

Zaštitnik prava ima pravo da odbije razmatranje prijave koje ne spadaju u njegovu nadležnost i prijava za koje procijeni da su zlonamjerne, neosnovane ili bilo kako drugačije neprimjerene za razmatranje, ili ako ustanovi da je primjer već razmatrao i o svojem stavu obavijestio korisnika. Ako je primjer pokrenuo drugi korisnik, mora ga o svojem stavu posebno obavijestiti.

Član 11

Zaštitnik prava može samostalno odlučivati koje će zahtjeve prvenstveno razmatrati. Može povezati više pojedinačnih, sadržajno povezanih pitanja i o tome izdati cjelovit izvještaj.

Član 12

Zaštitnik prava pojedinačno razmatra i objavljuje izvještaj za one dobijene zahtjeve, za koje procijeni da je tematika veoma aktuelna i da je prisutan velik javni interes; ili ako procijeni da postoji opasnost od kršenja osnovnih ljudskih prava i sloboda, koje obezbjeđuju ustav, zakoni, programski standardi, profesionalna ili etična mjerila ili ako postoji drugi opravdan razlog za individualno razmatranje zahtjeva.

Pri svojim odlukama zaštitnik prava može uzeti u obzir princip slobodne procjene, koji je u skladu s namjenom djelovanja zaštitnika prava i obezbjeđuje najbolji efekat i javnu korist.

Član 13

Zaštitnik prava u pojedinačnim slučajevima, o kojima mora upoznati podnosioca žalbe, javnost i programski savjet, izdaje izvještaj u roku od 20 radnih dana. Izvještaj sadrži uvod, zaključke s pojašnjenjem i preporuke odnosno prijedloge zaštitnika prava za rješenje primjera. U slučaju neslaganja između zaključaka zaštitnika prava i stava odgovornog urednika, zaštitnik prava obavještava programski savjet, koji o tome može otvoriti debatu.

OBAVEZNOST SARADNJE SA ZAŠTITNIKOM PRAVA

Član 14

Zaštitnik prava za pojašnjenje tretiranih primjera može zahtjevati informacije od svakog zaposlenog ili honorarnog saradnika Radio-televizije Slovenija. Rok, u kojem su zaposleni i honorarni saradnici dužni predati odgovor zaštitniku prava, ne smije biti duži od pet radnih dana.

Zaštitnik prava na vlastitu inicijativu može rukovodstvu i uredništvima uputiti prijedloge, mišljenje, kritike ili preporuke, koje su oni dužni razmotriti, usvojiti stavove i najkasnije u roku od 10 radnih dana po dobijenom pozivu odgovoriti i zaštitnika prava obavijestiti o usvojenim mjerama.

Nesaradnja sa zaštitnikom prava smatra se kršenjem radnih obaveza sa svim posljedicama, koje za takva kršenja predviđaju pravni propisi o zaposlenju. Isto tako nesaradnja sa zaštitnikom prava smatra se kršenjem ugovornih obaveza honorarnih saradnika sa svim posljedicama takvih kršenja. O nesaradnji zaštitnik prava obavještava generalnog direktora i programski savjet.

Član 15

Radio i televizija moraju zaštitniku prava obezbijediti najmanje po 15 minuta cjelovitog programskog vremena mjesečno, u kojem zaštitnik prava javnost upoznaje sa svojim zaključcima. Jednom godišnje, prilikom predstavljanja godišnjeg izveštaja, radio i televizija zaštitniku prava moraju obezbijediti najmanje 45 minuta programskog vremena u centralnom programskom terminu.

Multimedijalni centar (MMC)² mora zaštitniku prava obezbijediti adekvatan programski prostor za objavu njegovih zaključaka makar kvartalno, a regionalni programi i programi nacionalnih manjina makar dva puta godišnje.

2 To je organizacijska jedinica u okviru koje djeluje uredništvo web portala *RTV Slovenija* (op.a.).

Emisije, u kojima zaštitnik prava obavještava javnost o svojim zaključcima, unesu se u godišnji programsko-poslovni plan.

Član 16

Ako zaštitnik prava u pisanoj formi predlaže sastanak s predsjednikom programskog savjeta, generalnim direktorom, direktorom radija odnosno televizije ili s odgovornim urednicima, odnosno ostalim rukovodiocima, oni su dužni da ga prime na razgovor najkasnije u roku od pet radnih dana.

IZVJEŠTAVANJE I RAZMATRANJE IZVJEŠTAJA

Član 17

Zaštitnik prava o dobijenim prijavama priprema mjesečni izvještaj. Sve mjesečne izvještaje javno objavljuje na internet stranici zaštitnika prava.

Član 18

Zaštitnik prava priprema godišnji izvještaj u kojem na osnovu analize prijave i sopstvenih zaključaka programskom savjetu predlaže u razmatranje daljnje smjernice za rad stvaralaca programskih sadržaja, odnosno, ako je to potrebno, i adekvatne promjene internih akata Radio-televizije Slovenija, posebno programskih standarda.

Programski savjet ujedno se upoznaje s godišnjim izvještajem zaštitnika prava i s povratnim izvještajem rukovodstva o mjerama koje je tokom godine sprovelo na osnovu mjesečnih izvještaja odnosno mišljenja i preporuka zaštitnika prava.

Programski savjet do izvještaja zaštitnika prava i povratnog izvještaja rukovodstva zauzima stav i po potrebi usvaja adekvatne mjere.

Programski savjet može na osnovu usvojenih stavova zadužiti rukovodstvo Radio-televizije Slovenija da u određenom roku pripremi i realizuje mjere o kojima obavještava zaštitnika prava i programski savjet.

ARHIV

Član 19

Zaštitnik prava vodi registar prijave, posredovanih odgovora i izvještaja. Dokumentacija se čuva u skladu sa propisima i opštim aktima o uređenju i čuvanju dokumentarnog i arhivskog gradiva.

KONAČNA ODREDBA

Član 20

Taj Pravilnik počinje da važi dan nakon objavljivanja u Informatoru RTV Slovenija.*

Danom stupanja na snagu tog Pravilnika u cjelini prestaje da važi Pravilnik o djelovanju zaštitnika prava gledalaca i slušalaca od 10. 9. 2014, objavljenog u Informatoru RTV Slovenija broj 27 dana 11. 9. 2014.

Programski savjet Radio-televizije Slovenija

Miran Zupanič, predsjednik

**Datum početka stupanja na snagu 15. 11. 2016.*

Dopuna člana 5, usvojena na sjednici 28. 11. 2016, stupa na snagu 2. 12. 2016.

Impresum:

AUTORKA: **Brankica Petković**

IZDAVAČ: **Institut za medije Crne Gore**

ZA IZDAVAČA: **Olivera Nikolić**

LEKTORKA: **Lida Vukmanović-Tabaš**

DIZAJN: **Radmila Beća Radulović**

Podgorica, novembar 2018.

